

М. І. Любченко, асистент
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОВИ І ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Питання виявлення, аналізу й опису, а зрештою, й конструювання юридичної мови як самодостатньої семантичної системи стає для сучасної юриспруденції все більш актуальним. Саме мова виступає засобом формулювання юридично значущих положень, які завдяки формалізації перетворюються на дієвий механізм регулювання поведінки людини. І від того, наскільки логічно несуперечливим, лінгвістично недвозначним, семантично і лексично точним є викладення думки “законодавця”, залежить не тільки ефективність правореалізації, а й довіра до права в цілому.

Особливості взаємозв'язку мови і права здавна цікавлять мовознавців і правознавців. Розвиток нових засобів комунікації, становлення процесу правової інтеграції й гармонізації в країнах Європейського Союзу, процес адаптації законодавства України до вимог європейського права є тими факторами, які ще більше актуалізують вказану проблематику й привертають увагу до питань міжмовної комунікації у сфері права. Підтвердженням цього є те, що за останні десятиліття зацікавленість питаннями мови права та її різними аспектами значно зросла, що навіть призвело до появи відносно самостійної дисципліни, яка знаходиться на стику мовознавства та правознавства, – “юридична лінгвістика” (Ю. Ф. Прадід) або “юрислінгвістика” (Н. Д. Голєв), або навіть “юридичне термінознавство”. Опубліковано багато дисертацій та монографій, присвячених дослідженню окресленого питання. Це, зокрема, роботи С. П. Хижняка, Н. А. Власенко, Т. В. Губасєвої, А. Н. Шепелева, А. Ф. Черданцева, О. В. Малюкової та ін. У своїх працях цієї проблеми торкалися такі українські автори, як І. О. Биля-Сабадаш, В. Д. Титов та С. Е. Зархіна, Н. В. Артикуца, С. П. Кравченко, М. Б. Вербенєц, С. А. Толста, П. М. Балтаджи, Т. С. Подорожна, З. А. Тростюк та ін. Крім того, дослідженням різних аспектів цієї проблематики займалися П. М. Рабінович, Ю. М. Тодика, М. І. Панов, А. П. Гетьман, С. П. Погребняк, Л. І. Чулінда, О. Ф. Скакун, О. В. Капліна та багато інших. Однак, незважаючи на наявні розробки, все ще залишається невирішеною значна кількість питань, що стосуються мови права та вимог, яким вона має відповідати, і які потребують проведення ґрунтовних досліджень.

Загальновідомо, що реальний, фізичний світ є єдиним, тоді як його ідеальні картини різноманітні. На процес їх утворення впливає багато зовнішніх чинників, які зумовлюють формування окремих ідеальних пара-

дигм. І тут надзвичайно важливу роль відіграє мова. Вона є другою сигнальною системою людини, у якій звуки із засобу вираження емоцій поступово перетворилися на засіб позначення речей, їх властивостей і відношень і стали виконувати функцію навмисного повідомлення. Поряд з інформацією про зовнішній світ, яку людина отримує за допомогою першої сигнальної системи, разом із мовою вона отримала ще один канал зв'язку зі світом, який дав можливість відображати останній в узагальненій формі мовних знаків. Людина набула здатності знати те, що безпосередньо сама могла не відчувати. Мова внесла новий принцип у роботу центральної нервової системи і стала потужним засобом розвитку людської свідомості. У людини виник принципово новий тип психічного розвитку. Саме із цими властивостями мови пов'язані слова М. Хайдеггера про те, що сутність людини виявляється у мові.

Мова – це основний засіб передачі будь-якої інформації. Вона представляє собою певне поєднання знаків, символів, кодів тощо (за словами Л. Вітгенштейна, мова – як скриня з інструментами: там є молоток, зубило, сірники, цвяхи, шурупи, клей – і все це зібрано разом невипадково).

Крім того, мова забезпечує об'єктивацію всіх думок, тобто є зовнішньою формою для будь-якого можливого змісту. Згідно з висловлюванням Томаса Гоббса, головним призначенням мовлення є трансформація “потягу з наших думок” у “потяг слів”. Декількома роками пізніше цю думку продовжив не менш відомий мислитель Джон Локк, вказавши, що непростим, але необхідним завданням є подолання притаманної мові неоднозначності, що дасть можливість розглядати мову як чудовий зв'язок, який тримає суспільство разом, а також спільний канал, за допомогою якого передаються знання від однієї людини до іншої, від нинішнього покоління наступному.

Мова як головний засіб спілкування обслуговує всі сфери суспільно-політичного, офіційно-ділового, наукового та культурного життя. Так, О. О. Реформатський визначає мову як найважливіший засіб людського спілкування. Без мови людське існування неможливе, а без спілкування не може бути і суспільства, а тим самим і людини. Без мови не може бути і мислення, тобто розуміння людиною дійсності і себе в ній. Тому важко переоцінити значення мови для будь-якої людини, суспільства, держави. Як висловився І. Огієнко (митрополит Іларіон), мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості.

Вивчення мови має величезне значення. Воно, як писав В. Д. Катков, привчає людину до аналізу її власних думок та сприяє пізнанню нею самої себе. Ми не зможемо ані навчитися послідовно мислити, ані адекватно розуміти себе та інших людей, якщо не зробимо наше мовлення-мислення предметом особливої уваги й вивчення. Тому, продовжував автор, мовознавство, нерозривно пов'язане з логікою, є найважливішою із

наук для будь-якої людини, а не тільки вчених певних спеціальностей. Особливо ж воно важливе для тих, хто, подібно юристу, має так багато справ з абстракціями.

У сфері правовідносин також існує особлива мова як знакова система, що служить засобом вираження думок, професійного спілкування юристів, засобом передачі професійної (правової) інформації. Ця знакова система включає до себе спеціальні юридичні терміни, що мають особливий правовий зміст, і називається мовою права або юридичною мовою. У межах цієї семантичної системи виокремлюють дві семантичні категорії: висловлювання, імена (загальні, одиничні, абстрактні, конкретні) та юридичні терміни (“право”, “закон”, “правопорушення”, “злочин”, “покарання” тощо), які мають специфічний зміст і предметно-галузеве значення. Національна юридична терміносистема співвіднесена з правовою системою України та визначається як субмова, що відтворює активні процеси та тенденції до створення правової системи європейського простору.

Саме тому Н. В. Артикуца визначає мову права як функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, обумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Мова права не може суттєво відрізнитися від літературної мови, адже головне призначення права – регулювання відносин між людьми, тому воно має бути об’єктивовано в такій мові, яка буде зрозумілою для людей – учасників суспільних відносин.

У той самий час мова права має певні особливості, які і відрізняють її від загальнолітературної мови. До таких особливостей, які одночасно із цим є і вимогами до неї, належать: офіційність, ясність, точність, однозначність, повнота змісту, логічна послідовність, аргументованість, чіткість структури викладу, настаново-інформативний (директивний) характер правових приписів, кодифікованість, узагальненість, сувора нормативність на всіх мовних рівнях, високий ступінь стандартизації (термінології і синтаксичних конструкцій: усталених зворотів, формул, кліше), стилістична однорідність, нейтральність (беземоційність), стабільність засобів вираження, відсутність індивідуально-авторських рис. Крім того, у переважній більшості випадків юридична мова має певне, хоча і досить мінливе, коло постійних користувачів, до якого входять, насамперед, професійні юристи, але водночас вона призначена і для необмеженого кола осіб. Враховуючи те, що юридична мова слугує засобом спеціальної, інтелектуально-правової комунікації, вона не створена для повсякденного спілкування людей, а її використання відбувається тільки у випадках зіткнення з правом. Також слід зауважити, що юридичній мові властиві особливі, відмінні об’єкти фіксації (наприклад, законодавчі або судові акти).

На підставі викладених вище особливостей юридичної мови в

спеціальних дослідженнях пропонується розуміти її як логічну систему словесного вираження думки, за допомогою якої описується право і його прояви, що характеризується наявністю специфічної термінології, особливих об'єктів фіксації і певним колом постійних користувачів та служить засобом інтелектуально-правової комунікації.

Вже давно набула статус тривіальної істини фраза про те, що формування права повинно бути чіткими й однозначними. Цей постулат, який прийшов з глибини століть, ставить цілком конкретні завдання і перед юристами, і перед лінгвістами. Знов-таки, той самий Дж. Локк ще наприкінці XVII ст. підкреслював надзвичайну важливість чіткого і зрозумілого застосування слів у мовленні. Мислитель проводив паралель між обміном словами й ідеями, з одного боку, і комерційною торгівлею – з іншого: той, хто використовує одне й те саме слово в різних значеннях, схожий на продавця, який намагається продати одну й ту саму річ декілька разів.

Насамкінець варто вказати, що юридичний текст як один із зовнішніх виразів ідеальної (правової) картини (картини належного) реального (фізичного) світу більше за будь-який інший має бути точним за своїм змістом і зрозумілим як посвяченому, тобто учаснику дискурсивного співтовариства, так і непосвяченому. Неналежна лінгвістична якість юридичних текстів перешкоджає розумінню і без того складних правових ідей, підриває довіру до права в цілому. У той самий час не можна піддаватися спокусі поставити рівень правової культури суспільства в залежність від якості юридичної мови. Остання є мінімально необхідною умовою належного правового регулювання, але недостатньою. Мова не може сама по собі гарантувати соціальний порядок, вона вимагає наявності доброї волі з боку самих учасників суспільних відносин і корегування останніх, у разі потреби, з боку суверена. Відсутність такої доброї волі або соціального контролю робить досконалість юридичної мови марною. Лінгвістична частина соціального договору є продовженням обопільної взаємозалежності між членами громади.

Р. О. Кабальський, асистент
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

Правова нормативність як засіб юридичної техніки

Нормативність є основою здійснення правового регулювання. Проте таке регулювання суспільних відносин має носити організований характер. У зв'язку з цим актуальним є з'ясування сутності правової нормативності, що сприятиме усвідомленню механізму соціального регулю-